

Lesz-e ebből nemzet?

(Koszovóban jártam)

Nem fedeztem fel semmit. Amit leírok, az jórészt megtudható a Wikipédiából, cikkekből, tévéműsorokból. Vagy például fiatalon meghalt nagyszerű kollégám, Kakuk György riportjaiból. De a helyszínen látni, érezni a dolgokat mégis más. Ezt próbálom meg érzékeltetni. A helyszínen járva végig azon gondolkodtam: lehet-e egy lényegében mesterségesen létrehozott államból nemzetet faragni? Ha igen, hogyan?

Kíváncsi lennék, mit tanulnak az ottani gyerekek hazájuk történelméről. Hiszen Koszovó önállóan soha nem létezett. A római, utóbb a bizánci birodalom része volt, aztán a középkori Szerbiáé, majd bő ötszáz évig az Oszmán Birodalomé. Lakosságában a 19. században vált dominánssá a többségében muszlim vallású albánság. Utána jött Jugoszlávia, amelyben 1945 előtt néhány kezdeti évet leszámítva nem létezett önálló egységként. Tito idején pedig Szerbia autonóm tartománya volt. Ez az autonómia elég széles volt, bár idillről akkor sem lehetett szó, a vezető beosztásokban aránytalanul sok szerb ült Prištinában. Igaz, a Tito utáni rotációs rendszerben egy évig (1986–87-ben) még a jugoszláv államfői tisztséget is egy koszovói albán – a kommunisták szövetségének tartományi vezetője – töltötte be, de őt honfitársai inkább Belgrád emberének tartották. Ám viszonylagos nyugalom uralkodott, amíg a rendszerváltozáskor Milošević (előbb a Jugoszlávián belüli, majd a független Szerbia elnöke) meg nem fosztotta Koszovót az autonómiájától. Az egyre durvább fellépés váltotta ki 1999-ben Szerbia NATO-bombázását, amelynek következtében Milošević távozni kényszerült (életét a Nemzetközi Bíróság hágai cellájában fejezte be 2006-ban), Koszovó pedig a NATO felügyelete alatti ENSZ-protectorátussá vált, majd 2008-ban egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét. Ezt eddig 114 ország ismerte el, de az ENSZ Biztonsági Tanácsának vétőjogú állandó tagjai közül Kína és Oroszország nem, ezért a nemzetközi szervezet tagjai közé nem kerülhet be. Az Európai Uniónak is van öt tagja, amely – saját valós vagy kitalált szeparatistáitól rettegve – nem ismeri el Koszovót: Spanyolország, Szlovákia, Románia, Ciprus és Görögország.

A koszovóiak túlnyomó többsége albán. Nincs koszovói nemzet, ők az albán nemzet részei. Ám Nagy-Albánia létrehozásának, az Albán Köztársasághoz csatlakozásnak nincs sok esélye. A NATO-tag és EU-tagjelölt Albánia kormánya – szakítva a pár évvel ezelőtti retorikával – nemigen emlegeti már ezt, mert tudja, hogy a nagyhatalmak nem akarnak határváltozásokat. Mindhárom föderatív állam – a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia – úgy bomlott fel, hogy az addigi tagállamok közti belső határok váltak államhatárrá (ezt rúgta fel Oroszország a Krímben), de a külső határok nem vál-

toztak. Közben Koszovó vezetői is rájöttek, hogy független állam elnökének, miniszterelnökének lenni elegáns dolog. Még ENSZ-tagság nélkül is sokkal elegánsabb, mint Albánia új keleti tartományában lenni Tiranától függő helyi főnöknek. Másfelől az EU-tagságra vágyó Szerbia a szélsőjobboldali nacionalista uszítóból mérsékelt jobbközép politikussá átstilizált Aleksandar Vučić vezetésével aligha merné megpróbálni Koszovó visszaszerzését, amire ereje sincs, főleg amíg NATO-katonák is vannak ott. Mellesleg ha ez mégis sikerülne, ugyan mit kezdene a hétmilliós Szerbia 1,8 millió lázongó albánnal? Újra gyilkolna?

Vagyis úgy tűnik, hogy a független Koszovói Köztársaság a belátható jövőben megmarad. Akkor pedig ki kell alakítani valamiféle új identitást, nemzettudatot. Ezt helyszíni benyomásom szerint az 1990-es évek nem minden téren dicsőséges partizánmozgalmára alapozzák. Az ország tele van a függetlenség óta már nem létező, de a mai politikai vezetők zömének életrajzában szereplő egykori Koszovói Felszabadító Hadsereg (UÇK) harcosainak emlékműveivel. A szerb ortodox keresztény kolostor miatt még említendő Dečani központjában öt ilyen – mellesleg elég ronda – hatalmas szobor áll egymás mellett. Ahol bármilyen csetepaté zajlott tizenöt-húsz éve, ott emlékoszlop áll, esetleg egy kiegészített autó maradványait is ott hagyták. Rengeteg ilyen láttam. A priština-i történelmi múzeum kétszintes. Lent az ókori emlékeket lehet látni: római sírkövek, cserépedények és hasonlók, mint bárhol a világon az e korszakot bemutató tárlókban. Az emeletre felmenve azonban az UÇK parancsnokainak, köztük az ország mai vezetőinek ereklyéi láthatók: ruhák, géppisztolyok, motorkerékpárok. Mintha közben 1600 évig nem történt volna semmi.

Ja, és Madeleine Albright egykori amerikai külügyminiszter kalapját is kiállítják a történelmi múzeumban Koszovó múltjának emléktárgyaként. Teret neveztek el róla a fővárosban – néhány utca még ismeretlen beosztott amerikai diplomaták nevét is viseli –, főnöke, Bill Clinton elnök mérsékelt sikerült szobra pedig a Bill Clinton sugárúton áll, amelyet keresztvez a George W. Bush sugárút. Vagyis a független Koszovó hálás az Egyesült Államoknak, amelynek létrejöttét köszönheti. (Tegyük hozzá: aligha volt akkor más reális lehetőség, mint Koszovót leválasztani Szerbiáról.) Ugyanakkor „a koszovói Gandhi”, a békés ellenállást hirdető Ibrahim Rugova nevét elfelejtik megemlíteni a kiállításon. Pedig tizennégy éven át, 1992-től 2006-ig ő volt Koszovó elnöke, de a függetlenséget nem érte meg. Ellenezte az UÇK kegyetlen módszereit, ezért – bár van egy szép nagy szobra a priština-i sétálóutca elején – nem kell túl sokat emlegetni. Pártja, a Koszovói Demokratikus Liga most ellenzékben van, de 2017-ig kormányon volt – az egykori kemény UÇK-s Hashim Thaçi köztársasági elnöksége alatt.

Kegyetlen módszerekért persze a szerbek sem mentek a szomszédba, bár az egyik fél rémtettei nem mentik a másikat. Utastársaim között volt egy bajai bunyevác asszony, aki nyelvtudását kihasználva igyekezett beszélgetésbe elegyedni a helyi emberek közül azokkal, akik megértették őt. Egy Gjakova nevű, csaknem százezres város szállodájában a középkorú portás figyelmeztette: asszonyom, velem beszélhet szerbül, mert én még

jugoszláv iskolába jártam. De ha innen kimegy, nehogy megszólaljon így, mert rosszul jár. Ezt a várost 1999-ben felégették, lerombolták Milošević csapatai, a lakosságot elűzték. Amit a bazárban, az óvárosban lát, az mind újjáépített ház.

Adem Jashari az UÇK egyik vezére volt. Merényleteket, szabotázsakciókat szervezett a jugoszláv hadsereg és a karhatalom ellen, ezért Belgrádban veszélyes terroristának tartották. 1998 márciusában elhatározták a likvidálását. A hadsereg körülvette a nagycsalád által lakott néhány épületet Prekaz faluban, és nehéztüzérséggel megostromolta. Jashari nem engedte kimenni az asszonyokat és a gyerekeket sem, látványos kollektív mártíriumra vágyott. Megkapta. A házakat ágyúkkal szétlőtték, ötvennyolc halott maradt ott. Prekaz ma nemzeti szentély. A lerombolt főépületet az ágyúgolyók ütötte lyukakkal együtt konzerválták, sőt fel is állványozták. De nem azért, hogy újjáépítsék, hanem hogy a látogatók az állványra felmenve benézdhessenek a romos szobákba. Pár lépésre onnan van egy kis múzeum-emlékhely, szemben pedig egy nagy emlékmű katonai díszőrséggel, az ötvennyolc áldozat sírkövével. Mindegyiken ott áll a születési és halálozási dátum: a hatéves kisgyereken és a hetvenéves nagymamáén is. Amikor ott voltam, éppen egy fiatalember magyarázta a kisfiának, hogy mit lát, de hordanak oda iskoláscsoportokat is. Bennem végig az motoszkált: természetesen szörnyű, amit a jugoszláv államhatalom művelt, de lehet-e egy új nemzet identitását a szomszéd ország elleni gyűlöletre alapozni? Hiszen Prekazban nem Miloševićről, hanem „a szerbekről” van szó. És a priština repülőtér Adem Jashari nevével viseli, vele találkozik először a külföldiek nagy része.

Szerbek egyébként már alig vannak Koszovóban, a még említendő északi részen kívül néhány „sziget” maradt meg. De hogy pontosan hányan vannak az 1,8 milliós országban, azt nehéz kideríteni. A II. világháború utáni statisztikák néhány évtizedig 23 százalékot mutattak ki, ami aztán 15-18 százalékra csökkent. A hivatalos 2018-as állami statisztikai évkönyv 3,4 százalékot ír – de 2011-es adat alapján, mert azóta nem volt népszámlálás. A tájékozottnak tartott CIA *The World Factbook* című kiadványa mindössze 1,5 százalékról tud. Ugyanakkor a 2017-es koszovói parlamenti választáson a Belgrádból támogatott Szerb Lista a szavazatok 6,12 százalékával (44 578 vokssal) szerzett kilenc mandátumot. (A százhusz tagú törvényhozásban tíz-tíz mandátum van fenntartva a szerbeknek és a többi, még kisebb nemzetiségnek, így a törököknek, bosnyákoknak. A szerbek tizedik helyét egy másik kis párt szerezte meg, amelyről még szó lesz.) Gyanítom, hogy e listára csak szerbek szavaztak. Ha a 41 százalékos részvételi arányból visszszámolok – jobb híján feltételezve, de nem biztos, hogy a szerbek ugyanolyan arányban szavaztak, mint az albánok –, akkor az jön ki, hogy 108 000 körül lehet a szavazójogosult szerbek száma. Ha pedig azt feltételezem – bár ez sem biztos –, hogy a húsz év alattiaknak a statisztika szerinti 38 százalékos aránya a szerbek között sem sokkal kisebb, mint az egész lakosságban, akkor az e kategória zömét kitevő, még nem szavazó gyerekekkel együtt több mint 170 000 szerb lakos lehet, ami már majdnem 10 százalék. Bár valójában a 100-ról se tudni, hogy mennyi. Ugyanis miközben a statisztikai

évkönyv a legutóbbi népszámlálás alapján becsülve 2017-re a teljes lakosságot 1 798 506 főben határozza meg, a központi választási bizottság által közzétett hivatalos választási eredmény 1 888 059 szavazójogosultról szól. (Ennek 41 százaléka szavazott ténylegesen.) Ebből, ismét beleszámolva a 18 évnél fiatalabbakat, csaknem hárommillió lakosság jönne ki. Ezek mind hivatalos állami szervek adatai. A rejtélyek megfejtésére nem vállalkozom. Az azonban biztos, hogy a szerbek kisebbségben vannak, sokkal kevesebben, mint a jugoszláv időkben.

A Szerb Listáról bekerült képviselők tagjai a kormánykoalíciónak. Szerbia kifejezetten biztatta a koszovói szerbeket, hogy erre a listára szavazzanak, miközben Belgrád ugyebár nem ismeri el azt az államot, amelynek a parlamentjéről és kormányáról szó van! Három miniszterük közül az egyik miniszterelnök-helyettesi rangot visel, miközben a szerb elnök szerbiai pártjának is tagja. Pontosabban most már csak két miniszterük van, mert a miniszterelnök ez év elején a lista egyik tagját, a mezőgazdasági minisztert lecserélte az említett másik, ugyancsak szerbeket tömörítő kisebb párt szintén szerb nemzetiségű politikusnőjére. Ez ellen mind a koszovói Szerb Lista, mind a Szerb Köztársaság tiltakozott – mondván, hogy az albán nemzetiségű Haradinaj koszovói miniszterelnök ne válogasson a szerbek között, és ez a nő nem képviseli a koszovói szerbeket, mert az ő pártja csak a szavazatok fél százalékát kapta –, majd a leváltott és megsértődött priština miniszter néhány nap múlva a belgrádi (!) kormány államtitkára lett. Érdekes. De azért a maradék két listás miniszter benn maradt a koszovói kormányban. (Feltéve, hogy nem történt újabb változás. A fentieket ugyanis számos, fotóval is illusztrált sajtóhírből és egyebek közt a miniszterelnök Facebook-oldaláról lehet összeszedni, de ellenőrizni nehéz, mert a kormány hivatalos oldalán e sorok írásakor nem található kormánynévsor, a mezőgazdasági minisztérium honlapján pedig nem szerepel a miniszter neve. Hihetetlen, de ez a helyzet.)

Mindezen politikai játszmáktól függetlenül nem lehet könnyű lelkiileg a koszovói politikában tisztséget vállaló szerbeknek. Nemcsak anyaországbeli honfitársaik említett kegyetlenkedésének emlékeivel kell megküzdeniük (és azzal, hogy ezeket Szerbiában jórészt tagadják, elkövetőiket hősnak tartják, amit ők albánok között élve aligha tehetnek), hanem az azokat követő választásapásokéival is, amelyeknek a tetteseit, köztük a mostani kormányzat néhány vezetőjét az albánok mindmáig ünneplik. A szakirodalom pogromként emlegeti a 2004. márciusi szerbellenes rohamot, amelyet a nemzetközi fegyveres erők még fegyverhasználat nélkül is képtelenek voltak megakadályozni. Sok ezer szerb kényszerült elmenekülni, néhány tucat halott is volt. A feltűzött albán muszlimok mintegy ezer házat romboltak le, és harmincöt ortodox templomot gyújtottak fel. A talán legszebb, lehangulatosabb koszovói város, Prizren felégetett szerb negyedében például, amelynek újjáépített házaiban ma már albánok élnek, nem a jugoszláv hadsereg és karhatalom parancsnokai laktak, hanem boltosok, kézművesek, tanárok, kishivatalnokok. Évszázadok óta szomszédok. Mégis ők szenvedtek.

A világörökség részeként UNESCO-védelem alatt álló gyönyörű középkori szerb templomokra és kolostorokra éppen ezért még ma is kiemelten vigyázni

kell. A már említett harcias hangulatú város melletti Visoki Dečani műemlékeit a KFOR katonái őrzik, a látogatóknak le kell adniuk az útleveleket. Így igyekeznek megakadályozni, hogy forrófejű albán hazafiak felrobbantásuk a freskóiról méltán híres székesegyházát. (Hívó egyébként nemigen akad, de a papok kitartanak.) Amikor ott jártam, éppen moldovai katonák voltak szolgálatban, a KFOR ugyanis, bár a NATO-erők része, ENSZ-határozat alapján jött létre, és ezért NATO-n kívüli országok is részt vesznek benne. Hasonlóan vigyázni kell a peći székesegyházra. Emlékeztem a történelemóráról, hogy a mai magyarországi szerbek a XVIII. század elején Csernojevics Arzen ipeki pátriárka vezetésével menekültek ide a török elől, de bevallom, nem tudtam, hogy ez a törökül Ipeknak nevezett hely Koszovóban van. Szerbül Peć, albánul Peja. Ott is gyönyörűek a templomok, de egy angolul beszélő fiatal apáca elnézést kért, hogy nem tud körülvezetni. Nézzük meg egyedül, de nekik a pátriárka látogatására kell készülniük. Izgatottan szaladgáltak, takarítottak. Kérdésemre, hogy ez mennyire rendkívüli esemény, azt mondta: nem az, hiszen a belgrádi pátriárka, akihez ők egyháziilag tartoznak, rendszeresen jár oda. Aztán mosolyogva hozzátette: legfeljebb áram nem lesz, de felkészültünk erre. Értetlenségemet látva elmagyarázta: amikor a főpap megjelenik, „véletlenül” áramszünet szokott lenni. Vagyis: a szerb állampolgárságú, szerb útlevelemmel utazó Irinej pátriárkát, aki a Peć érseke címet is viseli, nem merik nem beengedni, mert abból nemzetközi botrány lenne, Koszovó pedig igyekszik demokratikus jogállamként megjelenni a közvélemény előtt. Tehát beengedik, csak az állami áramszolgáltatató szórakozik egy kicsit.

Sokat lehetett olvasni a kettéosztott észak-koszovói városról, (Kosovska) Mitrovicáról, de ezt is egészen más személyesen látni, és beleszagolni a levegőbe. A települést átszelő kis folyó hídját olasz carabinieri őrzik, az uttest le van zárva. Gyalog át lehet menni. Az északi városrészben mindenki szerbül beszél, kizárólag szerb – és Putyin-képekkel is díszített orosz – zászlók láthatók. Egy kétnyelvű felirat szerint „Koszovó szerb, a Krím orosz!”. Az árak csak szerb dinárban vannak kiírva, és az emberek azzal is fizetnek. A hídfőnél egy kis emlékoszlopot állítottak az albánok által megölt szerb hazafiaknak. Kétszáz méterrel arrébb, a déli oldalon csak albánul beszélnek, a fizetőeszköz euró (Koszovó ezt használja, nincs saját pénze), csak albán zászlók lengenek. A hídfőnél egy szobor emlékeztet a szerbek által megölt albán hazafiakra. Ez elvben egy város. Annak az országnak a zászlaja, amelyhez mindkét fél város tartozik, tudniillik Koszovóé, sehol nincs kitűzve. Amikor már mentünk volna tovább, csoportunk kisbuszának albán sofőrje hirtelen eltűnt. Azt láttuk, hogy szalad át a hídon. Mintegy tíz méterre behatolt a szerb területre, ahol még sosem járt, készített egy szelfit, majd visszatért. Szerintem azóta is erről az izgalmas kalandjáról mesél otthon a kocsmában.

Egy 700 lakosú szerb faluban, Velika Hoćában, a megmaradt szerb szigetek egyikén, ahol bizarr módon a szélsőséges Šešelj vajda kifakult plakátjai láthatók, érdekes történet illusztrálja a két nép viszonyát. Ennek bevezetésül fel kell idézni, hogy a híres albán becsületkódex, az ősi – és sokáig íratlan – törvény szerint a legszentebb dolog a vendégjog és az adott szó.

Ha valaki befogadott egy éjszakára egy vadidegen embert, és azt megölték, mielőtt másnap kilépett volna a házigazda telekhatárán, a gazda köteles volt ugyanúgy vérbosszút állni érte – és ezzel a saját családjára rászabadítani egy akár száz évig tartó gyilkosságsorozatot –, mintha egy családtagját ölték volna meg. Ismerte ezt a törvényt az albánul tudó, sok albánnal jóban lévő Lazar Kujundzić szerb gerillavezér is, akit 1905-ben üldöztek a törökök, mert sikeres merényletet hajtott végre egy török csendőri egység ellen. Ezért amikor az akkor még jórészt albánok lakta Velika Hoćában befogadták éjszakai szállásra, azzal a nyugalommal hajtotta álmra a fejét, hogy nem érheti baj. Ám amint elaludt, a házigazda máris riasztotta a török csendőröket, akik tűzharcban megölték Kujundzićot. Hogyan szeghette meg a szavát az albán gazda, megsértve az ősi törvényt? Hiszen a török megszálló közös ellenségük volt! Nos, azért tette, mert úgy gondolta: ha a szerbek kiűznék a törököt, és ők lennének az urak, még gonoszabb elnyomók lennének, mint a szultán emberei.

Arról pedig, hogy az albánok a maguk urai lehessenek, kevesen álmodtak 1905-ben. Ennek hátteréről az említett Prizrenben lehet többet megtudni, egy gazdag kereskedő egykori házában, ahol 1878-ban megalakult a Prizreni Liga, az első albán függetlenségi mozgalom. Akkor ülésezett a berlini kongresszus, hogy 63 évvel a bécsi után, ezúttal a krími háború nyomán újrarájzolja Európa térképét. (Ott mi is nagyhatalom voltunk: Andrássy Gyula, az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere az angol, francia, német, orosz és török vezetőkkel együtt döntött például a román és a szerb függetlenség, a bolgár autonómia elismeréséről.) A Liga a Berlinben összeült politikusokhoz fordult, de hiába. A törökök szétverték a mozgalmat, vezetőit bebörtönözték. Albánia csak 34 év múlva lett független. De hogy az lett, abban valószínűleg mégis szerepet játszott a korábbi kudarcos próbálkozás, mert bevitte a nemzetközi köztudatba, hogy létezik albán nép és albán kérdés. Viszont az is jellemző a közép-, kelet- és dél-európai történelemre, hogy az albán mozgalom szülőhelye nem Albániában található. Az emlékmúzeum idegenvezetője sóhajtozva mutatja egy térképen, hogy az albánok által lakott területek ma Albánián kívül öt további országhoz tartoznak: Montenegróhoz, Szerbiához, Észak-Macedóniához (még szokni kell ezt a nevet), Koszovóhoz és Görögországhoz. Igaz, hozzáteszi, hogy ezt tudomásul kell venni.

Csoportunk találkozott egy ott élő magyar asszonnyal. Felvilágosult nagyvárosi értelmiségi családban él, amelyben az iszlám előírásait nemigen tartják meg. Megkérdeztem, hogy nyugat-európai egyetemen végzett albán férjének vannak-e szerb kollégái, akikkel együtt dolgozik, esetleg összejár. „Ez elképzelhetetlen” – válaszolta érezhető szomorúsággal. Viszont az említett kis faluban, amikor az utasoknak különleges pálinkákat kínáló szerb szeszfőzdés megtudta, hogy a következő programunk a szomszéd településen egy albán borász meglátogatása, lelkesen mondta: „Ó, ő jó barátom, biztosan jól fogják érezni magukat nála.”

Ez az utóbbi reagálás sajnos kivétel. Újabb háború talán nem várható, de nekem a pár napos utazás alapján az az érzésem, hogy igazi béke a fejekben és a lelkekben ott nagyon soká nem lesz.